

KÜLHÖYÜK'ÜN AŞUR TİCARET KOLONİLERİ VE HİTİTLERE AİT ÇİVİ YAZILI BELGELERDEKİ ADI HAKKINDA BİR DENEME

Hayri ERTEM

Ulu Önder Atatürk'ün direktifleriyle H.H. von der Osten tarafından 1930'lu yılların başlarında Gâvurkale'de yapılan kısa süreli bir sondaj çalışmasından bu yana, Hacılar, Karacaoğlan, Ahlatlıbel müstesna, herhangi bir araştırmanın yapılmamış olması dikkate alınarak 1990 yılında Haymana yöresinde yapmış olduğumuz yüzey araştırmaları esnasında, 1978 yılında define arayıcıları tarafından iki poterni ve bir kısım sur taşları açığa çıkarılan ve o yıllara kadar arkeoloji literatürüne geçmeyen Külhüyük de ziyaret edilmiştir.

A. Külhüyük hakkındaki veriler:

Bir teras üzerinde doğu-batı doğrultusunda oluşmuş olan bu hüyük, Ankara'ya 55 km. uzaklıkta bulunan Oyaca kasabası ile İkizce arasında, Boyalık-Çalış köy yolu üzerinde ve Ankara-Haymana karayoluna 2-3 km. uzaklıkta, yaklaşık 200x100x15 m. ölçülerinde orta büyüklükte bir hüyük¹. Çevresindeki doğal yükseltiler ve üzerinde uzun yıllar yapılan tarım nedeniyle adeta gizlenmiş bir konumda kalmıştır. İyice dikkat edilmezse karayolundan kolayca farkedilmez. Nitekim 1930'lu yılların başlarında bu yöreden defalarca gelip gitmesine ve birçok hüyük² tespit etmesine rağmen H. H. von der Osten'in dikkatini çekmemiş olmalı ki, gerek *Explorations in central Anatolia season of 1926*, Chicago, 1929 (OIP vol. V), *Discoveries in Anatolia 1930-31*, Chicago, 1933 (OIC 14) ve gerekse *Gâvurkale Kılavuzu*, İstanbul 1937 (Kültür Bakanlığı Antikite-ler ve Müzeler Direktörlüğü Anıtlar Koruma Kurulu, sayı: 6) adlı eserlerinde yer almamıştır.

Yapılan yüzey araştırmaları sonucunda, define arayıcıların kısmen gün ışığına çıkarttıkları 2 poterden başka bir üçüncüsüne ait taşlar hüyük-

1. H. Ertem, IX. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1992, Ankara, s.586 dev.
2. Örneğin: Çerkezhüyük, Hacılar, Ballıkpınar, Bövlek Tepe gibi.

ğün güney-batı eteklerinde tarafımızdan tespit edilmiştir³. Bu poternler 40-50 m. aralıklarla sıralanmaktadır. Hüyüğün özellikle batı ve kuzey-batı eteklerinde sura ait iri taşlar izlenmektedir. Poternlerin yapılış tekniği Boğazköy ve Alacahüyük poternlerinden biraz ayrılmakta, Keban bölgesinde Korucutepe'de ele geçen ve hafiflerinin deyimiyle 'yeraltı geçiti' denilen dehliz⁴ ile Prof. Dr. Bahadır Alkım tarafından keşfedilen Gedikli Hüyüğü'nün 5 km. kuzey-doğusunda Kırıskal Hüyük'teki 'yeraltı dehlizi'ne⁵ ve Alishar⁶ örneklerine benzerlik göstermektedir. Bir başka deyişle İmparatorluk Devri'nden çok gerilere gitmektedir. Külhüyük'teki poternlerden batıdaki potern, hüyüğün dik yamacından dolayı, önce yana (güney-batıya) sonra hüyüğün üstüne yaklaşırken kuzeye, hüyüğün içine yöneltilmiştir. Poternin üst taşları bu noktada hüyüğün sathına aşağı yukarı 1,5 metreye kadar yaklaşmaktadır. Bir başka anlatımla, hüyük üstünde kazılar başlayınca 1,5 m sonra poternin üst taşları görünmüş olur. Bu poternin giriş kısmı defineciler tarafından açılmış olup, iki kanat taşları bindirme tekniği ile yerleştirilmiştir. Üstte daralan kanatların üzerine düz ve iri taşlar konmak suretiyle yeraltı geçiti ya da potern oluşturulmuştur. Tabanda (definecilerin açtıkları seviyede) ise iki kanat arasında 40-50 cm aralıkla kanatlara doğru uzatılmış 2 adet yekpare taş, belkide kanatlara destek vermek amacıyla konmuş ya da merdiven basamağı olarak kullanılmış olabilir⁷. Yüzey araştırmalarımız esnasındaki gözlemlerimize göre 'merdiven basamağı' ifademize de yer vermek zorunda kalınmıştı. Ama kazılar, bu taşların bizim ilk isabetli görüşümüzü, yani her iki kanata destek vermek amacına yönelik kullanılmış olduğunu doğrulamıştır⁸. Yine bu araştırmalarımız sırasındaki ölçüleri, tabanda eni yaklaşık 130, üstte 35, yükseklik ise 150 cm. idi⁹. Kanımıza göre bu poternler Eski Hitit Devri'nden önce yapılmış olmalıdırlar.

Gerek hüyük üzerinde ve gerekse kuzey eteklerindeki seramik toplamları esnasında hüyüğün yangın geçirdiği kül rengi topraktan anlaşılmalıdır. Bulunan seramiklerden hüyüğün Eski Hitit, Koloni ve Erken Bronz Çağlarında yerleşime sahne olduğu belli olmaktadır. Seramikler arasında bu çağlara ait ağız kenarları içe ve dışa dönük kap parçaları çoğunlukta olup, kırmızı renkte ve perdelidirlar. Bazılarında çark izi görülmektedir. İçlerinden biri oldukça ilgi çekicidir. Çok iyi fırınlanmış, adeta

3. H. Ertem, *a.g.e.*, s.587.

4. M. van Loon-H.G. Güterbock, "Korucutepe kazısı 1970 (Keban Projesi 1970 çalışmaları, ODTÜ". Keban Projesi Yayınları, Seri I, no.3, Ankara 1972) s.81, lev. 56, 1.

5. *Mansel'e Armağan*, Ankara 1974, s.821 vd., res. 276.

6. H.H. von der Osten, OIP XXIX, Chicago 1937, s.8 vd., res. 26-28.

7. H. Ertem, *a.g.e.*, s.587.

8. D. Mermerci, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1992 yılı*, Ankara, 1993, s.4; Yazar bu iki taşı "Köprü destek taşı" olarak ifade etmektedir.

9. D. Mermerci, *a.g.e.*, 4. (kazılardan sonraki ölçüler için)

taşlaşmış görünümde, orta büyüklükte bir kabın, belki de bir testi, kaidesine yakın yerden bir parçadır. Fazlaca aşınmış dış yüzünde, mühtemelen kabartma ve ensize olarak yapılmış bir tasvire ya da hiyeroglif? işaretlerine benzer izler görülmektedir. Kesin bir şey söylemek şu anda mümkün değildir. Parça üzerindeki araştırmalarımız devam etmektedir. Diğer kazı merkezlerinden benzer örneklere rastlanılmamıştır.

Eldeki arkeolojik verilere göre hüyükte Hitit İmparatorluk Çağı'na ait bir yerleşim söz konusu değildir. Ancak hüyük üstünde batı yönde bir yükselti göze çarpmaktadır. Belki bu yükseltide Eski Hitit'ten sonraki çağlara ait küçük bir yerleşim mevcut olabilir. Fakat tarım maksadıyla hüyük üzeri düzeltilirken çıkarılan taşlar buraya atılmış olduğundan seramik aramak ve bulmak mümkün olmamıştır.

Külhüyük Gâvurkale Hitit kaya anıtına oldukça yakın bir yerde olup, kuşuçuumu uzaklığı 4-5 km'dir.

Arkeolojik verilere göre, özetle, Erken Bronz Çağı, Koloni Devri ve zayıf olmakla birlikte birkaç tabakası Eski Hitit ve daha sonraki çağlar yerleşimine sahne olmuş, kuvvetli bir sur ve poternlere sahip önemli bir merkez görünümündedir. Kanımıza göre Koloni Devri'nin sonunda bir yangın geçirmiş olmalıdır.

Bu itibarla Külhüyük'ün en eski adını araştırırken gerek Kültepe ve gerekse Eski Hitit metinlerinde yer alan şehir adları üzerinde durmak gerekir.

B. Metinlerdeki veriler

Arkeolojik veriler ışığı altında hem Kültepe ve hem de Boğazköy çivi yazılı arşivlerinde ele geçen tabletlerdeki şehir adlarını bir liste halinde verdikten sonra bunlar arasında yöreye ve Külhüyük'e en uygun olan şehiri bulmak istiyoruz.

1. Asur Ticaret Kolonileri Çağı

(Kaynak: Kültepe metinleri)

Doç. Dr. Sabahattin Bayram'ın, XI.T.T. Kongresi'ne sunduğu ve basılacak olan Bildiriler kitabında yer alacak "*Kültepe Metinlerinde geçen yeni yer adları ve bunların değerlendirilmesi*" adlı makalesinde verilen Karum ve Uabartum listesi:¹⁰

10. Henüz manüskript halindeki makalesini kullanmama izin verdiği için kendisine teşekkür ederim.

a. *Kārum*'lar

Abum	Timelkiija
B/Purud (d)um	Uršu
B/Purushattum	Uahšusušana
D/Turhumit	Ua/Ushaniija
Eluḫut	Zalpa
Hahḫum	
Ḫattuš	
Ḫurama	
Kaniš	
Nihriija	
Šamuḫa	
Šimala	
Šuppilulia	
Taḫiniija	
Tegarama	

b. *Uabartum*'lar

Am/nkuḫa
Badna
Ḫanaknak
Karahna
Kuburnat
Kuššara
Mamma
Salatu(y)ar
Šamuḫa
Tegarama
Tišmurna
Tuḫpiija
Ul(l)ama
Upi
Ušaniija
Zalpa
Zimiz/šḫuna

c. *Yeni geçen memleket adları*

E/Iblum
Ḫarab/piš
Šalatuar
Šauit
Ul(l)ama

d. *Rubā'um 'u olduğu yeni tesbit edilen yer adları*

Durhumit
 Hattuša
 Kaštama
 Luḫuzaddia
 Šihwa
 Šinaḫuta
 Ušunala

2. Eski Hitit Çağı

a. *Anitta zamanı*

(Kaynak: Anitta metni)

Hattuša
 Kuššara
 Šalatiyara
 Ulama
 Harkiuana
 Zalpuua
 Naša
 Puruḫanda
 Šulukkit

b. *Labarna zamanı*

(Kaynak: Telipinu fermanı)

Hu pišna
 Tuḫana
 Nenašša
 Landa
 Zallara
 Parḫanta
 Lušna

c. *I. Hattušili zamanı*

(Kaynak 1: Hattušili yıllıkları)

Arzauiia	Hurri
Halpa	Ulma
Hašsuua	Šalaḫsuua
Hattuša	Šanaḫuitta
Nenašša	Appaja
Zalpa	Takšanna
TÜL-na (=Arinna)	Parmanna

Alalḫa	Zaruna
Ṭarsuṣa	Zippasna
Ikakala	Ḫaḫḫa
Tašḫiniija	Tišna

(Kaynak 2: I. Ḫattušili vasiyetnamesi)

Zalpa	<i>Kušsara</i>
Sanahuitta	Hemmuṣa
Šinaḫṣuṣa	Tamalkiija
Ubariija	Tapaššanda

(Kaynak 3: Puḫanu-kronik)

Ḫalpa
Ḫattuša
Zalpa
Arinna

(Kaynak 4: Saray kronikleri (KBo III 34, 40, 42))

Arzaṣa/ṣiija	<i>Kušsara</i>
Ḫattuša	Ḫuntara
Ḫuṣiṣna	Ḫaššu
Ḫurma	Ankmua
Nenašša	Udaḫzuma
Šukziija	Apiḫšu
Zalpa	Pakummalia
Neša	Uššumna
Tau inia	

d. *I. Muršili zamanı*

(Kaynak: Telipinu fermarı)

Ḫalpa
Ḫattuša
KÁ.DINGIR.RA (Babil)

e. *Ḫantili zamanı*

(Kaynak: Telipinu fermarı)

Aštata
Ḫurpana
Kargamiš
Šukziija
Tagarama

f. *Zidanta zamanı*

(Kaynak: KUB XXXVI 106)

Hati
Kizzu_uatnag. *Ammuna zamanı*

(Kaynak: Telipinu fermanı)

Aḥḥulassa
Adaniya
Arzau_uia
Ha/zagga
Galmiya
Ma?tila
Pardu_uata
Šallapah. *Telipinu zamanı*

(Kaynak 1: Telipinu fermanı)

Ḥašš _u ya	Marišta
Zizzilippa	Ḥurma
La _u azantiya	Uargašša
Hattuša	Šalitta
Tagal?muḥa	Šamlušna
Harkiya	Gulpina
Zielmutta	Piša
Tappašpa	Pa _u azziya
Šukziya	Šienzana
Ašurna	Uastišša
Anzara	Ku _u ašariya
Šamuḥa	Uinta-
Ikku _u aniya	Ḥaraḥara
Ḥurniya	Mallitaškurija
Ḥadu _u a-x-aš	Ḥarš _u ya
Ḥurutta	Tipala
Terumna	Kurša-
Ulašša	Šu _u anzu _u anna
Parminiya	Tamluta
Parš _u ḥanda	Pikumiya
Ualimu?da	Dammašḥuna
Ḥamma	Šiharna
Uaš _u uatta	Ḥalippašš _u ya
Šuplanda	Kala-šu?-me?-ia
Ku _u anna	Ḥulanta
Lahḥurama	

(Kaynak 2: KBo XII 8; KUB XXXI 81)

Att ališša
Har?tu
Haššuaa
Kizzuūatna

Listelerde görüldüğü gibi, Boğazköy arşivlerinde bulunan Eski Hitit Devri metinlerinde 150'ye yakın şehir ve ülke adı yer almaktadır. Bu adların çoğu Anitta metni, I. Hattusili yıllıkları, Saray Kronikleri ve Telipinu Fermanı'nda geçmektedir. Hem Kültepe ve hem de Hitit metinlerinde, özellikle Anitta metninde, geçenler ise şunlardır: Hattuša, Neša (Kaniš), Kuššara, Šalatiyara, Puruṣhanda, Ulama, Ḥarkiuna, Zalpuya. Bunların hepsi Hatti beylikleridir ve Kaniš (Kayseri Kültepe)'nin batısında Puruṣhanda ve Šalati/uyar'a kadar yer almaktadırlar. Ayrıca K. Balkan'ın¹¹ fikrine katılarak oldukça uzakta Hattuša'da (Boğazköy) bile Asur Ticaret Kolonilerinin pazar yerleri kurmuş olmaları, artık bu beylik ya da yerel kırıllıkların daha geniş alanlarda aranması gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Biz bu 8 şehir adından Hattuša, Neša (Kaneš), Kuššara ve Zalpuya dışında kalanlar üzerinde durarak onların lokalizasyon denemesi sonucunda Külhüyük'e ve çevresine uygun olanını tesbit etmeye çalışacağız.

1. *Puruṣhanda/Parṣuḥanda/Buruṣhattum*

Gerek Kültepe ve gerekse Hitit metinlerinde geçen sözkonusu coğrafi adların lokalizasyonu üzerinde ilk defa ayrıntılı çalışmalar yapan E. Bilgiç (*Belleten* 39 (1946) S.387) bu şehir adı hakkında şunları söylemektedir: "Metinlerimizde istisnasız bu yazılışla (Puruṣhanda) görülen mühim şehir adının *Puruša(a)nta* suretiyle tahlil edilmesi kuvvetli bir ihtimal dahilindedir. Eti metinlerinde ise hem bu yazılışla, hem de *Parṣuḥanda* yazılışıyla bulunuyor. Bunlardan birisinde bilhassa *Ḥubišna-Tuḡanuḡa-Nenašša-Landa.... -Parṣuḥanda* sırasıyla görülmesi, Lewy'nin üzerine alâkayı celbettiği bir Kültepe vesikasına kısmen uyması bakımından, dikkati çeker. Bir ticarî seyahat esnasında yapılan masrafların kaydedildiği bu metinde *Kaniš-Uaṣhaniḡa-Nenašša-Ulama-Puruṣhattum* sırası vardır ve *Puruṣhattum* Kaniš'ten dört günlük mesafede bulunmaktadır. Hitit metninden, *Puruṣhanda*'nın açık bir surette Klâsik Nenassos ile aynı olduğu bilinen Nenassa ve Klâsik Tyana ile hemen aynı muntıkada olduğu ve Kaniš'ten başlayarak batı istikametinde şehirleri sıralayan Kültepe metninden (TC III, 165) Nenassa'nın muhakkak surette daha batısında bulunduğu anlaşılıyor. Mühim olan diğer nokta metinlerden Kuššar gibi bir büyük beyliğin merkezi olan bu şehrin "mat *Puruṣhanda* (*Puruṣhanda*

11. *Mektup*, (1957) s.66, n.65.

memleketi) şeklinde memleket adı olarak da geçmesidir". S.401 ve n.95'te ise Uahşuşana'nın yerine tayin ederken Puruşhanda için şu sözleri eklemektedir: "Puruşhanda şehri (S.387) münasebetiyle bahsettiğimiz, bir nevi yolculuk masrafları listesi mahiyetinde TC III, 165 ve OIP XXVII, 54 metinleri çok mühimdirler. Birincisinde, Kaniş'ten kalkarak *Uashaniija-Nenaşsa-Ulama* üzerinden Puruşhanda'ya varıldığı, ikincisinde ise yine Kaniş'ten kalkarak *Uashaniija-Mallita* üzerinden Uahşuşana'ya varıldığı kaydediliyor. Yani Uahşuşana'ya giderken yol Uaşhaniija'da başka bir istikamete sapmaktadır. Bunun kuzeye değil, fakat güney-batı istikametine sapmış olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü bir taraftan, *Kaniş-Nenaşsa* (Nenassos) istikameti gözönünde tutulursa güney-batı cihetine giden ve ancak dört duraklama ile Puruşhanda'ya ulaştıran yolun ucunun Tuzgölü'nün güney-batısına kadar uzanacağı ve Puruşhanda'nın hakikaten burarlarda aranması düşüncesi akla yakın gelmektedir. Bu tahmini tekit eder mahiyette olmak üzere Puruşhattum ve Uahşuşana'nın bir çok metinde bir arada geçtiklerini, bilhassa KT Hahn 1'e göre birbirlerine çok yakın bir mesafede ve kese bir yolla bağlı gibi göründüklerini kaydetmeliyiz. İşte bu müşahedeler dolayısıyla, Uaşhaniija'nın Ürgüp-İncesu arasında, Ulama'nın Aksaray-Sultanhan güneyinde, Puruşhattum'un Sultanhan-Konya arasındaki çevrede ve Mallita'nın ise Niğde civarında aranmasının isabetli olacağı fikrindeyiz".

Hemen belirtmek gerekirse, Kaniş'ten Uaşhaniija-Mallita üzerinden Uahşuşana'ya giderken yolun Uaşhaniija'da başka bir istikamete sapması, E. Bilgiç'in, muhakkak kuzeyde değil güney-Batı istikametine sapması ihtimalini mümkün gösteren başka bir delili olmadığından, bu fikrine iştirak edemiyoruz. Kaniş'ten Puruşhanda'ya kadar bu şehirlerin aynı hat üzerinde olmasını bekleyemeyiz. Üstelik kese bir yolla Uahşuşana'nın Kaniş-Puruşhanda yoluna bağlanması Uahşuşana ile Puruşhanda'nın aynı hat üzerinde olmadığı da açıktır. Bu durumda, Uahşuşana, Kaniş-Puruşhanda yolunun kuzeyinde de olabilir.

Aynı çivi yazılı kaynaklardan yararlanarak P. Garelli de (*Assyriens* (1963) S.123) E. Bilgiç'in paralelinde, Puruşhanda'yı Tuzgölü'nün güneyinde görmek ister. Keza L.L. Orlin (*Colonies* (1970) S. 110 dev., 140) ve E. Neu (*StBot* 18 (1974) S.35 dev.) aynı fikri benimsemektedirler.

N. Özgüç ise (*Anatolia X* (1966) S.29 dev.) bu şehri, kazmakta olduğu Acmhüyük'le eş tutmak ister.

H. Forlanini (*Hethitica VI* (1985) S.46) Aksaray'ın yakınına yerleştiremeyeceğini ifade eder. Yine aynı kişi 1992 yılında neşredilen *Atlante Storico del Vicino Oriente Antico*'daki haritada Puruşhattum ülkesini Tuzgölü'nün güneyine yerleştirmektedir.

Kültepe metinlerinden anlaşıldığına göre kârum'u ve rubā'um'u olduğu, hem şehir ve hem de "ülke" determinatifi ile geçtiği bir gerçektir. Hi-

tit belgelerinde ise, Anitta metninde LÜ^{URU} Puruşanda (Puruşanda beyi/ prensi), Akad'lı Sargon'un Puruşanda'ya karşı seferini? anlatan metinlerde (KBo XXII 6 RS. IV 23 (=KBo XII 1 IV 4)) şehrin suru ve kapısının olduğu, Telipinu Anayasasında (Telipinu zamanında) É.^{NA4} KISIB'i olan şehirler arasında geçtiği, KUB VI 45 II 38-40= 46 III 7 dev.da muhtemelen Aşağı Ülke'de ya da civarında olduğu şeklinde bilgilerle karşılaşmaktayız.

Bu durumlara göre Puruşanda 'ülke' olarak geniş çizgileriyle Konya ovasında, 'şehir' olarak belki de, S.Alp'in XV. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nda dile getirdiği gibi, Konya Karahüyük'te aranabilir. Nitekim, bizim de uzun yıllar çalıştığımız bu hüyük, büyük bir şehir niteliğinde oluşu, kuvvetli bir suru, kapıları, şehrin içine giren yolları ve nadide buluntularıyla Puruşanda'ya baş aday olmaktadır.

2. Ul(1)am(m)a

Kültepe metinlerinde ubartum ve rubā'um'u olduğu bilinen bu şehir E. Bilgiç tarafından (*Bellesten* 39 (1946) S.401, 412), Kanis (Kültepe)'in batısında, Nenašša ile Puruşanda arasında ve aynı yol üzerinde 3. durakta olmasından dolayı, Aksaray'la Sultanhan arasında aranmaktadır. L.L. Orlin (ACC 86) ise Tuzgölü'nün güneyinde olacağını söylemektedir. H. Forlanini de adı geçen haritasında şehri Tuzgölü'nün doğu yakasına yerleştirmektedir.

Hitit metinlerinden Anitta metninde muhtemelen Tagarama şehir adından sonra yer almaktadır.

I. Hattuşili yıllıklarında (KBo X 2 I 33, 34, 41) kiral Nenašša ile savaştıktan sonra Ulma ülkesiyle savaşmaya gider ve Ulma'yı tahrip eder, yerine ZA.AH.LI^{SAR} (belki de ayrık otu) eker. Sonra Hattuşa'ya döner. Kiral aynı ifadeyi Hattuşa için de kullanır. Görülüyor ki, Nenassa'dan sonra yer almakta ve onun yakınında aranacağını bize işaret etmektedir. Dolayısıyla E. Bilgiç'in lokalizasyonunu destekler görünümündedir. Ayrıca, I. Hattuşili zamanına ait saray kroniklerinden KBo III 36 (=2 BoTU 12 c)'da şehrin bir idarecisinin varlığından haberdar olmaktadır.

3. Harkiuna

Şehir adı, Kültepe metinlerinde söz konusu ettiğimiz şehir adları kadar sık geçmemektedir. Bilim adamlarınca Harziuna ile eşit tutulmaktadır¹². Fazla bilgiye sahip değiliz.

Anitta metnine göre şehir, daha çok Kızılırmak'ın alt kavsi dışında aranmaktadır. B. Hrozny (*Ar.Or.* I (1925)) ses benzerliğine dayanarak Kızılırmak'ın güneyinde Ürgüp'le idantifiye etmektedir.

12. Bk. K. Balkan, *Mektup*, 1957, s.63.

Hitit İmparatorluk devri metinlerinde geçen *Harziuna* E. Forrer'e (*Forsch.* I/1 (1926) S.42 dev.) göre Kayseri ovasında *Harzana*, Kayseri'nin Güney-doğusunda 10 km. uzaklıkta, *Garstang*'a göre (*JNES* 3 (1944) S.24) *Kızılırmak*'ın güney-batıda aktığı bölgede, F. Cornelius'a göre (*Gesch.* (1973) S.206) = *Harkiuana* = *Tuzgölü* yakınında *Aksaray*'da aranmaktadır.

M. Forlanini'nin *Atlante Storico del Vicino Oriente Antico*, fasc. 4.3. *Anatolia: L'impero Hittita* (1986), Tav. XVI'daki haritada *Tuzgölü*'nün kuzey-batısına yerleştirilmiştir.

Hitit İmparatorluk metinlerinden KBo IV 13 I 40 ve KUB VI 46 III 4-5'te Hitit şehri *Şallapa* ile beraber geçer. KUB XXVI 43 ve 50 st.22-23'te *Harziuna* bölgesi içinde sayılan şehirler arasında *Arantannaş*, *Tivalvaeliyaş*, *Şaminaşsaş*, *Şahimudaimiş?*, *Harputaş*, *Alaaş*, *Şişuraş* ve *Apalaş* şehirlerinin olduğu belirtilmektedir.

Harziuna şeklinde geçen şehir adı İmparatorluk metinlerinde geçtiği için *Külhüyük*'le idantifiye konusunda yararlanılamamaktadır.

Kanımızca *Harkiuana* şehir/ülke adını *harki-* 'beyaz' ve *-una* şeklinde ayırmak olasılığı vardır. Metinlerimizde *-unal-na* sufiksi ile oluşturulan bunun gibi bazı coğrafi adlar da yer almaktadır¹³. Bu sufiksi belki Klâsik Çağlarda eyalet adlarının sonuna gelip geniş toprak parçalarını içine aldığı işaret eden *-enel-ne* sufiksi ile de karşılaştırmak gerekecektir¹⁴.

Bu itibarla söz konusu şehir ve ülkeye, *Tuzgölü*'nün çevresinde oluşan tuzların beyaz görünümü, ad olarak verilmiş olabilir¹⁵.

Sonuç olarak biz *Harkiuana*'nın *Tuzgölü*'nün çok yakın çevresinde olabileceğine, belki de *Tuzgölü*'nün güney yakasında aranabileceğine inanıyoruz.

4-5 *Uahşuşana* ve *Şalatuar*

Kapadokya metinlerinde *uabartum* ve *rubā'um*'u olan şehirler arasında bulunan *Şalatuar*, *Uahşuşana* *kārum*'una bağlı olduğundan her ikisinin lokalizasyonunu ya da idantifikasyonlarını bir arada değerlendirmek istiyoruz.

13. Bk. E. Bilgiç, *AfO* XV s.10; E. Laroche, *RA* 41, s.78, 86; E. von Schuler, *Kask.*, s.104.

14. Örneğin: *Gordiyon-Gordione*, *Anzit-Anzitene*, *Saravenae-Saravene*, *Pimolisa-Pimolisene* gibi.

15. *HUR.SAG* *Harga* "Erciyes"de olduğu gibi (Gonnet, *RHA* 83, s.123).

Hemen söylemek gerekir ki, bu iki önemli merkezden Uaḥšušana Hitit İmparatorluk devrine ait metinler içinde sadece bir metinde (KUB XXIII 116 VS.7: URU^uUa-aḥ-šu-ša- (Bk. P. Meriggi, WZKM 58 (1962) S.80)) yer almış olup, metnin kırık oluşu yüzünden kesin olarak tamamlanamamış, idantifikasyon için yeterli bilgi elde edilememiştir. Bu fragman I. Arnuanda yıllıklarına aittir ve kıralın Gaşkalara karşı seferiyle ilgilidir. Bu şehirden hangi münasebetle bahsedildiği, kırık kısımda saklı kalmaktadır.

S.79 vd.da, Puruşanda ile ilgili olarak, özellikle KT Hahn 1'e dayanarak, Kaniş'ten Puruşanda'ya giden yolun Uaşhaniya'dan ayrılarak Malita üzerinden Uaḥšušana'ya gitmesi, bir başka deyişle Uaḥšušana'nın ke-se bir yolla Kaniş-Puruşanda yoluna bağlanması, onun, E. Bilgiç'in dediği gibi, yolun sadece güney-batısında değil fakat kuzey-batısında olabileceği varsayımımızı vurgulamıştık. Diğer bilim adamlarından J. Lewy (*Edhem Anı kitabı* 1 S.16) Kaniş-Buruşhattum hattının güneyinde ve M. Forlanini (*Hethitica* 6, S.46 vd.) E. Bilgiç ve J. Lewy'nin aksine Kaniş-Buruşhattum hattının kuzeyinde aramaktadır. Ayrıca o, gerek *Atlante Storico del Vicino Oriente Antico* (1992)'deki haritasında ve gerekse aynı eserin S.17'de 'ülke' olarak Tuzgölü'nün kuzey-batısında göstermektedir. Forlanini'nin bu lokalizasyonu, yolun Uaşhaniya'dan başka bir yöne sapsmasından ve İmparatorluk Devrinde Hattuşa bölgesinde bulunan Şanaḥuitta Hitit şehrinin, Yeni Asur kaynaklarında geçen Şinuhtu şehriyle eşit tutularak, daha kuzeyde aranmasından kaynaklanmış olacaktır ki, bizim görüşümüze de uygun düşmektedir. Aksi halde Uaḥšušana, düzgün bir hat gösteren Kaniş-Buruşhattum yolu üzerinde olsa niçin metinde belirgin bir şekilde yolun Uaḥšušana'ya sapsmasından bahsedilmiş olsun.

Bu itibarla Uaḥšušana ülkesi Kızılırmak'a yakın, Tuzgölü'nün Kuzeyine yerleştirilebilir.

1986 yılından beri Japonlar tarafından Kaman Kalehüyük'de yapılan kazılar, buranın, hem Hitit İmparatorluk, hem Eski Hitit, hem Asur Ticaret Kolonileri Devri ve hem de daha Erken Devir'lerde yoğun bir yerleşim gösterdiği, bu devirlere ait buluntuların ele geçmeye başladığı ve çevrede bulunan hüyükler içinde en büyüğü olduğunu kanıtlamaktadır¹⁶.

Sonuç olarak Uaḥšušana şehrine aday hüyük, şimdilik, Kalehüyüktür diyebiliriz.

Şalatuar/Şalatiuar/a

A. Kapadokya Metinlerinde Şalatuar

Uabartum ve ruba'um'u olan Şalatuar hem şehir ve hem de ülke de-

16. Sachihiro Omura, "1986 yılı Kaman-Kalehüyük Kazıları" (IX. Kazı Sonuçları Toplantısı II (Ankara 1988) s.1-4; X. KST I (1989) s.353 vd.; XI.KST I (1990) s.335 vd.; XII.KST I (1991) s.427 vd.; XIII. KST I (1992) s.319 vd.; XIV.KST I (1993) s.307 vd.

terminatifi ile geçer. Genelde Uahşuşana ile birlikte geçtiği ve Uahşuşana kârum'una bağlı ve tâbi olduğu öğrenilmektedir. BIN IV 233,17'de, Şalatuvar'dan birisinin bu mektubun yazıldığı şehire geleceği ve yazanın da Kaniş'e gideceği kaydedilmektedir¹⁷. Şöyle ki: "Turhumit'ten Uahşuşana'ya, Uahşuşana'dan Şalatuvar'a gitti" denilmektedir.¹⁸ Bu ifadenin E. Bilgiç tarafından yapılan yorumda, bu 3 şehrin aynı çevrede ve aynı yol üzerinde oldukları kabul edilmemekte ve bu görüşünü bu cümleden önce "başka bir yoldan şimdi gitti" cümlesine dayandırdığı anlaşılmaktadır. Sonuçta A. Götze'nin (*Kleinasien* ¹, S.68) teklifine uyarak Orta Kızılırmak çevresinde, Niğde'den uzak olmayan bir yerde olduğunu kabul etmektedir¹⁹.

J. Lewy ise (Edhem, *Anı kitabı* I, S.15), Uahşuşana-Puruşhattum yolu üzerinde, belki Hasan Dağı eteğinde, Halaadin'in güneyinde Tabula Peutingeriana'nın Salaberina'sı ile eşleneceğine değinmektedir.

P. Garelli'ye göre (*Assyriens* (1963) S.124) Uahşuşana/Niğde ve Tuzgölü arasında, F. Cornelius'a göre (*Or.* 27 (1958) Nevşehir'den sonra Ürgüp-Göreme yolu üzerindedir.

Son olarak M. Forlanini (*Hethitica* VI, S.48) Tuzgölü'nün batısına, Uahşuşana'dan uzak olmayan bir yere koymak ister. Aynı eserin 67. sayfasındaki haritada Cihanbeyli'nin kuzeyindeki Yeniceoba çevresine yerleştirmektedir. Daha sonra *Atlante Storico del Vicino Oriente Antico. Anatolia: La prima meta'del II millennio A.C.* (1992), S.16 ve Tav.X'daki haritasında Uahşuşana'nın batısında komşu ülke olarak göstermektedir.

B. Hitit Metinlerinde Salatiuar

Bu şehir adına Boğazköy devlet arşivlerinde sadece Anitta metni ile KBo IV 13 VS.I 41'de rastlanmaktadır. Anitta döneminde ve öncesinde önemli ve etkin bir rol oynayan Hatti beyliklerinden biridir.

Şalatiuar'ın lokalizasyonu için Kapadokya metin verilerini kuvvetlendireceğini tahmin ettiğimiz ve Anitta dönemindeki durumu hakkında bilgilerimizi aynı kıralın bıraktığı metnin²⁰ ilgili satırlarından tazelemek gereğini duyuyoruz.

Şöyle ki, Kral Şalatiuar'a gitmeden önce (st.38-51) Neşa'dan Zalpa'ya götürülen Tanrı Şiu'nun heykelini Neşa'ya getirmek için uğraşılarda bulunur ve Zalpa kralı ile meşguldür. Sonra Hattuşa'yı alır ve lanetlemlerde bulunur. Kanımızca Anitta bu sırada Hattuşa'dadır.

17. E. Bilgiç, *Belleten* 39. (1946) s.404.

18. E. Bilgiç, *a.g.e.*, s.404 n.75.

19. Ayrıca bk. E. Bilgiç, *AFO* 15, s.22.

20. Bk. en son E. Neu, *"Der Anitta-Text"* (StBoT 18, Wiesbaden 1974)

Daha sonra Şalatiuar'la ilgili satırlarda şunları anlatmaktadır:

52- Yüzümü Şatiuar şehrine çevirdim²¹

53, 54- ve Şalatiuar'lı adam²² bana karşı silahları da aldı, şehirden askerlerini çekti ve onu Neşa'ya götürdü²³.

Kırık ve anlamada güçlük gösteren bu satırlardan sonra Anitta 55-63. satırlar arasında Neşa şehrinde yapmış olduğu imar faaliyetlerini anlatır ve yine Şalatiuar'la ilgili olarak şu sözlerle devam eder²⁴:

64- Aynı yıl içinde Şalatiuar şehrine savaşa gittim.

65- Şalatiuara'lı adam (bey) çocuklarıyla (halkıyla?) birlikte isyan etti ve karşıma geldi²⁵.

66- Ülkesini ve (baş) şehrini terketti,

67- ve Hulanana nehrini tuttu (yerini aldı).

Bu satırlardan anlaşıldığına göre Anitta bu kez Neşa'dan Şalatiuar'a savaşmaya gider.

Çevirisini verdiğimiz ilk paragrafta Hattuşa'da iken "yüzümü Şalatiuar'a çevirdim" (*meni-mmet nehhun*) ifadesiyle Anitta, Şalatiuar şehrinin yönünü bize gizli bir şekilde aktarmaktadır. Ama, kendisi şehrin ya da ülkenin nerede olduğunu bilmektedir.

İkinci paragrafta, bu şehire Neşa'dan savaşmaya giderken "yüzümü çevirdim" ifadesini kullanmamaktadır.

Hattuşa'da iken "yüzümü çevirdim" ifadesinden, biz, bir insanın yüzünü doğal olarak ancak sağa ya da sola çevirebileceği esastan hareket ederek, Şalatiuar'ın Hattuşa'nın güney yada güney-batı yönünde bir yerde olabileceği ihtimalini getirmek istiyoruz.

Ayrıca metinde geçen Hulanana nehri (ya da çayı) ise Gurney-Garstang'a göre (*Geography*, S.44) Seyhan (Saros) nehrinin yan kolu olan Zamantı Su, Macqueen'e göre (*An.St.* 18 (1968) S.176-daki haritasında)

21. Krş. G. Steiner, *Tahsin Özgüç'e Armağan* (Ankara 1989) s.477 ve n.43.

22. Krş. G. Steiner, *Oriens Antiquus* XXIII 1-2 (1984) s.61: "Der 'Mann' von Salatiuara mit seinen Söhnen erhob sich und kam mir entgegen"

23. Bk. G. Steiner, *a.g.e.*, s.476-477.

24. St. 64-67 arasının yorumu için bk. G. Steiner, *Uluslararası I. Hititoloji Kongresi Bildirileri*, 1992, s.158 dev.

25. Bk. G. Steiner, *Tahsin Özgüç'e Armağan*, Ankara 1989, s.477.

Frigya bölgesinde Sakarya (Sangarios) nehrinin yan kolu olan Kirmir Çayı, Cornelius'a göre (RHA 65, S.109) Yeşilırmak'la eşlendirilmek istenir. Son olarak Forlanini atlasındaki (*Atlante Storico del Vicino Oriente Antico: Anatolia. L'impero Hittita* (1986 Tav.XVI, XVII, XIX, XX) haritalarında gerek nehir ve gerekse aynı adı taşıyan ülkeyi Sakarya nehrinin kolu olan Porsuk Çayı ve çevresine yerleştirmektedir.

Şalatiuar, Hitit İmparatorluk Devrinde artık siyasî etkinliklerini yitirmiş, KBo IV 13 VS.I 41'de görüldüğü gibi, sadece tanrıları takdis edilme-ye devam etmiştir.

Bize göre, Gurney-Garstang ve Cornelius'un görüşleri dışında, ister Forlanini'nin Porsuk çayı teklifi, ister Macqueen'in Kirmir Çayı teklifi olsun her ikisi de Şalatiuar ülkesinin lokalizasyonu bakımından uygun düşecektir. Ancak, Hulanna'nın Pala ülkesine de yakın olacağı düşüncesiyle, eşlendirmede Kirmir Çayı'nın daha ağır basacağını belirtmek isteriz.

Sonuç olarak, tüm bu veriler ışığı altında, 'şehir' ve 'ülke' Şalatiuar'ın, (a) Hattusa (Boğazköy)'ün güney ya da güney-batı yönünde herhangi bir yerde, (b) Uahşuşana yakınlarında, (c) Hulanna nehri çevresinde aranması olasılığı fazladır. Bugünkü coğrafi bölge olarak uygun düşen yer, 'ülke' için Haymana bölgesi, 'şehir' için Külhüyük olmalıdır. Her ne kadar bu yöreye yakın, büyük şehir niteliğinde Ballıkuyumcu höyüğü varsa da, arkeolojik ve filolojik veriler bakımından uyuşumun Külhüyük lehine olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, Kültepe metinlerinden birinde TUG^{III.A} *ša Šalatiuar* "Şalatiuar elbiseleri"nin geçmesi, dokumacılığın ve hayvancılığın yapıldığını bize dolaylı olarak bildirilmektedir. Bu durum göz önünde tutulacak olursa, bugün de bu yörede hâlâ hayvancılığın yapılmakta olduğu paralellliği ortaya çıkar.